

ДОВГІ ХВИЛІ КУЛЬТУРИ: І. МАЛКОВИЧ І Ш. БОДЛЕР

Івана Малковича можна без перебільшення назвати знаковою фігурою у сучасній українській поезії. На поетичному небосхилі він гідний не меншої уваги, ніж більш відомі та імениті, бо таких незвичних образів, такого почуття і сили слова й такої глибини дослідження навколишнього життя з позиції добра і зла, як у Малковича, не так вже й багато в сучасній поезії.

Поет народився у 1961 році у простій гуцульській сім'ї, на землі, де народні традиції передаються з покоління в покоління, свято зберігаючись. “У кожному кутку української землі питання “бути чи не бути?” в національному плані не стояло так гостро, як у Закарпатті, і протягом усієї його дорадянської історії. Та всупереч усім найважчим випробуванням корінне населення краю спромоглося вистояти перед найвитонченішими спробами його асиміляції та денаціоналізації, зберегло свою національну й етнографічну самобутність” [5, с. 241]. Це й дало змогу Івану Малковичу у подальшому сформулювати неповторне світосприйняття.

Його вірші кличуть до роздумів. Тому, що кожен з них – це не стільки констатація якоїсь події чи факту, скільки роздуми поета про сьогодні, про його зв'язок з трагічним минулим народу, про втрату ним моральних цінностей, самобутності, про засилля техногенної цивілізації, що вкупі є причиною тотального розповсюдження зла на землі та у душах людей. На думку Малковича, сама людина, її свідомість спричиняє те, чого в світі буде більше – добра чи зла, - про це його поетичні роздуми.

Спрямованість до пошуків розв'язання проблеми добра і зла, очевидно, продукувались участю у зборах молодих поетів, що проходили наприкінці 70-х рр, неподалік від Києва в Ірпіні. Бути учасником таких літературних громад було не лише престижно, але й корисно, бо відкривалися шляхи до участі у конкурсах молодих авторів. Іван Малкович, тоді член літературного товариства імені Максима Рильського при Київському державному університеті, змусив іменитих спочатку захоплено слухати себе, а з часом визнати переможцем, на котрого можна покладати чималі надії.

А заявив про себе як поета Іван Малкович віршем “Подорожник”. З першого погляду зміст його простий: травину цю топчуть люди і тварини, але у скрутну хвилину прикладають до рани; заживуть рани – забувають, і знову топчуть безжально. Мораліте Малковича мало такий підтекст: “Топчіть мене, зневажайте, але коли в тому буде потреба, - прикладайте мене до рани. Бо я – подорожник!” Але саме ця остання фраза розкривала надзвичайно глибокий зміст поезії. У ній – естетичне credo поета: в час, коли знецінюються високі ідеали, мораль втрачає свої позиції під натиском цинізму і зневіри, протистояти цьому, знеболити й загоїти душевні рани здатна лише творча особистість. У Малковича вона означена як Поет - подорожник, той, що гоїть душевні рани, “по-дорожній”, оберіг людських

доль. Зазначимо, час для самоутвердження творчого “я” був надзвичайно складний. Така позиція була свідченням мужності і сміливості Поета. Це і прочитується в тексті. Поетові–подорожнику протистоять-сходять “квіти зла”:

Провалляста і лячна північ,
 трухлявий міст, під мостом дідько,
 І гори, вдень такі замрійні,
 тепер зсуваються, як свідки.
 У небі, як під крильми в круків,
 кульгає вітер, як нечистий,
 перепиняє, ломить руки
 І затуляє очі листом.

Ген відьми крешуться навпроти ... [3, с. 47]

Так вимальовується підтекст Бодлера, з його “Квітами зла”. Нагадаємо:

Розважна будь, моя Скорбота! В неспокої
 Ти звала вечір; він спускається; він тут;
 Кладе на місто тінь густі свої навої,
 І буде мир одним, а другим - біль і труд.
 В час, коли Втіха, кат без милості малої,
 На бенкети бичем жене низотний люд,
 Щоб жниво раб зібрав для совісті гризької, -
 Скорбото, руку дай, ідімо від отрут! [1, с. 40]

Ліричний герой Бодлера – дисгармонійна особистість, яка втратила душевну рівновагу і віру, усвідомлюючи очевидну наявність зла, бажає долати його, сподіваючись і зневіряючись одночасно. Бодлерові вірші виступають алегоріями, “предметні уроки” нещастя, відчаю, продажності цивілізації, роздвоєння людини між добром і злом, необхідності усвідомити природу і силу зла, гріховності, приреченості людства. Саме від цих “квітів зла” розпочалося “видобування” краси.

Малкович кидає виклик Бодлерові, “видобуваючи” красу там, де навіть неможливо – з пекла, а тому і “квіти зла” мають зловісні модифікації: поряд з надією на краще – безнадія, приреченість:

З нудного себе знову вислизаю,
 Як равлик із палаючої хати,
 для того, власне, лиш, щоб довго, без одчаю
 нову нудьгу ростить і, врешті, в ній сконати... [2, с. 82].

Іноді Малковича охоплює сумнів, але ніколи – зневіра. Він твердо знає, що попереду багато сумного й неминучого: страх смерті, випробування, що їх посиляє Доля. Поет намагається винести все у сферу пізнання:

... розуму тавро – сумнівний лік від звіра.

Та найзнущальніше у божевіллі тім -

ця жменька радостей із щедрих рук вампіра [3, с. 35]

Але для Поета нема повноцінності життя поза емоційно-чуттєвою сферою. Джерелом натхнення Малковича, як і у Бодлера, є Бог, духовне начало, що втілює в собі бажання звестись над світом. Так, тут є і звернення

до Сатани, або “блаженство падіння”. О.Блок підкреслював, що Бодлер був наділений “здатністю – знаходячись у пеклі, марити про білосніжні шпилі” [4, с. 206]. Малкович же вбачає, що там, “у надрах землі” є “підземні церкви”:

Тул ь вуха до землі – прислухайся, не нудься:
там вічна служба йде, сонця там вщухли ...
Довірся і спочинь, ляж на траву, забудься –
енергії церков напийся кілька кухлів... [2, с. 23].

Диявол може заволодіти душею людини (Фауст запродав душу свою Мефістофель – у Гете; Майстер у Булгакова шукає спокою у Воланда), але й душа може виражати протест проти диявола. І якщо стражденна душа у Бодлера блукає у світі зла в пошуках Ідеалу, бунтує проти зла і гине, то у Малковича образ душі набуває нових рис:

... Кіт знову щез, немов запався, -
Лиш куриться, як анаша,
з-за пазухи твоя душа [3, с. 48]

Ці поетичні роздуми Малковича є свідченням, з одного боку, одвічного прагнення до бінаризму, що витікає з природної організації людини, з іншого – особливістю його художнього світовідчуття. Науковці акцентують досить суттєвий аспект, а саме: бінарність є унікальним логічним підтекстом європейської культури, що притаманний їй у першовитоках. “У ХХ ст. розуміння антиномічної ситуації в якості певного “зламу” культури, способу риторично-безвідповідної запитальності набуває трагічних форм альтернативного стилю мислення” [6, с. 7-8].

Саме цією альтернативністю пояснюється наявність у Малковича “Загубленого раю”, не переповідок загальновідомих міфів про нитку Аріадни чи Критський лабіринт, а змістовно нового наповнення поетом відомих архетипів. Метаморфізується його Брут, Фауст, Кассандра, і далеко “не сонячним”, а набагато небезпечнішим постає Кампанелла.

“Втрачений рай” Мільтона – твір, призначений для “відбілювання” Сатани. Категорії добра і зла дещо завуальовуються. Навіть саме слово “втрачений” - має нейтральний зміст. Ні, у Малковича рай не втрачають. Він загублений, але загублений не стихійним лихом, війнами чи епідеміями – самою людиною, для якої, власне, цей рай і створювався:

Живеш у місті. На двадцятий поверх
коріння не дотягується – значить,
й землі не чуєш, і небес діброви
далеко теж... Душа в жалів кріпачить.
В тролейбусах, у тлумі, в миготінні
зітерлась шкіра: ріже по живому
байдужості пила, іржа й ліні ...

Між рідних двох домів залишився без дому [3, с. 17].

У такий спосіб роздумує Малкович над проблемою “природа - цивілізація”, розглядаючи наступ цивілізації не як благо, а як ще один із варіантів “квітів зла”, між яких і людина і світ втрачають свій природний лик.

Поет у своїх творіннях прагне не просто “поплакатися до пана у жупана”, - у нього навіть сльози войовничі, навіть жалі набирають високого філософського змісту. Є відчуття, що “націлюючи вістря пера проти зла”, Малкович не жонглює знанням світової історії чи проводить аналогії там, де щось загрожує повторитися з подвійною небезпекою, - він прагне через власне застереження припнути, мов жахливий сон – зло, інакше Брут, котрий убив Цезаря, знищить іще когось:

Криваві мурашки. Шипшина. Бойня. Блуд.
Заплющу очі – в голові тьмяніє,
зникає світло: з глибини срібліє
лихий серп місяці. Над вухом. Десь отут [3, с. 27].

У такий спосіб Поет прагне взяти на себе місію Пророка. Не погоджуючись із твердженням про відсутність “пророка у власній Вітчизні”, Малкович впевнено підходить до вирішення цієї проблеми, а тому “кассандрівська трагічна тиша” зруйнується не під дією зовнішніх чинників, а “від тиску мислі”. Небажання знати те, що з давніх-давен відкривало дерево Пізнання великою ціною є злочином проти моралі:

... бо як печально знати все ж
в кассандрівській трагічній тиші,
що в цім саду ти не помреш
і віщих віршів не напишеш ... [2, с. 31].

У ті часи, коли Малкович у Київському університеті конспектував першоджерела, уже готувався показовий процес над студентами історичного факультету, тоді ж відсиджував у мордовських таборах перші роки ув'язнення Василь Стус і його товариші, прогресивні філософи та соціологи країни, може, не так гучно, але вже говорили про те, що найнебезпечніші і драматичніші експерименти, які призводять до знецінення духовності. Цілком ймовірно, що саме у такому контексті набирала сили думка Малковича про “лисого Фауста”, котрий вийшов на “великі лови” незайманих злом людських душ. А значно пізніше цей образ набуде художньо-естетичної довершеності:

Сплять птахолови край діброви,
ось-ось устануть косарі,
і кобзарі, і пазурі: задумано великі лови... [3, с. 77].

“Квіти зла” на цей раз проростають у фаустівській модифікації, і на сторожі цього своє слово поставив Іван Малкович.

Література

1. Бодлер Ш. Квіти зла / Ш.Бодлер // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 1993. – № 6. - С.1 – 21.
2. Малкович І.А. Ключ. Вірші. /І.Малкович. - К.: Укр. письменник. – 1988.
3. Малкович І.А. Вірші. /І.Малкович.- К.: Укр. письменник. – 1992.
4. Стріха М. Данте Аліг’єрі та його “Божественна комедія”/М.Стріха // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 1996. - № 5 – 6.

5. Теорія та історія світової та вітчизняної культури: курс лекцій. К.: “Либідь”. – 1992.
6. Уваров М.С. Бинарный архетип. Эволюция идей антиномизма в истории европейской философии и культуры. /М.С.Уваров.- СПб., 1996.

Анотація

Стаття присвячена аналізу пошуків поетом І.Малковичем розв’язання проблеми добра і зла. Акцентується підтекст Ш.Бодлера з його «Квітами зла». Бодлерові вірші виступають алегоріями у поезіях І.Малковича.

Ключові слова: зло, гріховність, безнадія, приреченість, емоційно-чуттєва сфера.

Аннотация

Статья посвящена анализу поисков поэтом И.Малковичем решения проблемы добра и зла. Акцентируется подтекст Ш.Бодлера с его «Цветами зла». Бодлеровские стихи выступают аллегориями в поэзиях И.Малковича.

Ключевые слова: зло, греховность, безнадежность, обреченность, эмоционально-чувственная сфера.

Annotation

The article analyses Malkovich’s attempts to solve the problem of the good and the evil. The poet resorts to allegoric usage of Sh.Bodler’s poems. The author investigates the context of Bodler’s “Flowers of the Evil” in the literary activity of Malkovich.

Key words: evil, sin, hopelessness, be destined, emotional and sensual sphere.